

“ब्रह्मांड-योगी चिरंतनाची”... प्रवास चिरंतनांतल्यान, चिरंतना मेरेनची...

चंद्रतेखा डि'सोजा

ब्रह्मांड एक योगी .. योगी ब्रह्मांड... ब्रह्मांडूच योगी, पिंडे सो ब्रह्मांडे... पिंडूच ब्रह्मांड... ब्रह्मांड एक पिंड... ब्रह्मांड आनी चिरंतन दोनूय शब्द शून्य... शून्य सृष्टि... शून्याचो प्रवास शून्य... तरी पूण शून्य बाकी... शून्यांतल्यान सुरू... शून्यांतूच समाप्ती, तरीय शून्य बाकी? सामान्य गणिता परस वेगळे तरेचें गणीत म्हळ्यार अध्यात्म गणीत... हांगा वजाबाकी, भागाकार, गुणाकार, वर्गमूळ, घनमूळ... शून्यांतल्यान शून्या मेरेन प्रवास करता तरी शून्य बाकीच उरता! चिरंतन उरता. ताचो विकास जायत रावता... चिरंतनांत चिरंतन उरता. जें प्रकृती खातीर गरजेचें तें उरता बाकीचें विघटीत जाता, परिवर्तीत जाता... आपणालें रूप बदलता... पूण उरता... कितें उरता? कशें उरता? कसो ताचो विकास जाता? चिरंतन म्हळ्यार कितें? मृत्यू चिरंतन जाल्यार जीण कितें? मनीस-मरता. मनशाची जीण बदलिल्ल्या संदर्भांत जिवीत उरता? अश्म युगाचो मनीस, मनीस आशिल्लो आनी आयजूय मनीस मनिसूच आसा न्हय? खरोच आसा?

प्रकाश पाडगांवकार ब्रह्मांडाचे चिरंतनताये खातीर चिरंतन प्रस्न मांडटा... परार्थ काळ ब्रह्मांड जियेता आनी जियेतलें... मनीस म्हळ्यार इतलें कुस्कूट. पूण ह्या कुस्कूट मनशान आयज ब्रह्मांडांत कितें कितें केलां हाचो नियाळ घेवपाचो यत्न करता. खरेंच प्रो. कुलकर्णी कवीच्या 'ब्रह्मांडयोगी' विशीं (पान ८) उचितूच बरयतात. "उजवाड" आनी "पावलां" हीं दोनूय तत्वां पाडगांवकारा खातीर काव्यांत आनी जिवितांत सांकेतीक आसात. "उजवाडा"कडेन वचपाचो ध्यास "पावलां"च्या माध्यमांतल्यान चलता, आनी "उजवाडूच पावलां" जाता. तांचे खातीर हें संवेदन "नुसत्याचे टांकये" (पान ८४) वरवीं व्यक्त जाता. टांकयेंत वेगवेगळ्या रुपांचीं नुसतीं "भितरले भितर" पेंवत आसतात. टांकी पारदर्शक आनी "व्हांवत्या झऱ्या वरी गतिशील... फाटलें फाटीं उडोवन नवे जिणेक आपणावपी" आसता. हांगा कवीचें सत् -

"पळयत रावतां आनी पळयतां पळयतां मनान विरगळून तीं भितरलीं नुसतीं हांवच जाता
मागीर रंग-रंगयाळ्या नुसत्यांच्या रुपान
मन-ब्रह्मांडांत..."

हांगा कवी जें Transformation - रुपांतरण घेता तें म्हत्वाचें. टांकयेंतलीं नुसतीं वेगवेगळ्या रंगांचीं आसात पूण तांची जीण "निष्कळंक, मद, मत्सर, हेवेदावे" नाशिल्ली आसा. हांगा मनशाच्या मनब्रह्मांडा खातीर एक प्रस्नचिन्न आसा - मनशान कितें मेळयलां? फाटलें फाटीं उडोवंक आमकां येता? मनशान मनीसपणार्चें, एकचाराचें जीवन संगीत, गतिशील वझऱ्या भशेन प्राप्त करपाचो प्रयत्न करूंक जाय - आपल्या सहज स्वरुपांत रावपाचो

यत्न करूंक जाय. मनशाचो मूळ स्वभाव 'सत्-चित्-आनंदू'च. "मन-ब्रह्मांडांत" कोयर भरला आनी तो विचारांच्या संवेदनांतल्यान मनीस विश्व ब्रह्मांडांत पावयता! मनशाच्या मनाक रुपांतरणाची गरज आसा. "नागदेव" (पान ८१) कविता मनशाच्या मनाचें प्रतीक. मनशाचें मन कितलें प्रदुशीत जालां ताचो आविष्कार कवितेच्या माध्यमांतल्यान व्यक्त जाला. आमच्या मनांतले विकार म्हळ्यार वीख आनी नागदेवाचे जागरूकतायेचें अस्तित्व म्हळ्यारूच ताचे 'फोंस.' कवी नागदेवाचो संदेश आपले जिणेंत रिगोवपाचो प्रयत्न करता. कारण लोक नागदेवाक भियेनात, ताच्या विखाकूय भियेनात. खरें म्हळ्यार मनशां नागदेवाच्या पुराय अस्तित्वाक भियेनात कारण नागदेव मनशाच्या मनाचेंच प्रतीक! आमचे भितरलें वीख म्हळ्यार काम, क्रोध, मद, मोह, मत्सर, आमचे मानसीक विकार, पाडी वृत्ती.

हांचो नाश करपाक जागरूकतायेचो, विवेकाचो, 'फोंस' महत्वपूर्ण थारता. मनशाचे विवेक बुद्धीचो नाश जाल्यार मनीस जनावर जाता. हांगा डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन म्हणटात ताचेर विचार करप उचीत थारतलें - मनीस देव जालो जाल्यार ती ताची म्हान उपलब्धी अशें मानूक जावचेंना. तो दानव जालो जाल्यार ती ताची अधोगती, पूण खरो चमत्कार मनशाचें मानव जावप हातुंतूच आसा. मनशान मनीसपण जिरोवन मानवताय प्राप्त केली जाल्यार ती ताची अपूर्व सिद्धी थारतली. मानवतायेचें तत्व मनशान प्राप्त करचे पयलीं मनशा भितर अस्तित्वांत आसता. पूण मनीस तें जोडटा तेन्ना दुसऱ्या मनशा खातीर space निर्माण करता, खऱ्या मानवीय अर्धान मानवताये खातीर जियेता. आनी तेन्नाच "अस्तित्वांत" आशिल्लो मनीस "अस्तित्ववान" जाता. कवी प्रकाश पाडगांवकार मानवीय तत्वां अस्तित्ववान स्वरुपांत आत्मसात करपाचे प्रक्रियेंत आसा, म्हळ्यार

जागरूकतायेचो 'फोंस' आत्मसात करून, विवेकबुद्धी आपणावन मानवतायेची तत्वां आत्मसात करूंक सोदता... कवीचो सोद- "हांव आसा सोदांत" (पान ६४) म्हळ्यार शुद्ध ब्रह्म-स्वरूपी परिपूर्ण सत्-पुरुष, जो दिसपाक सामान्य पूण जाची विचारसरणी भेदून रावता आदि-अनादि अनंततायेक घेवन आशिल्ल्या रूशीच्या काळजांत जंय मनीस कुळयेची बुन्याद घालपाक "उजवाड-वर्साचीं पावलां उदेल्लीं". ह्या सत्पुरुषा कडेन "सामर्थ्याचीं नवीं वैचारीक पिकां". म्हणू कवी रावला, जात, पात, भास, भेद, देस सगळीं बंधनां गळून पडून जावपी मनीसपणाच्या साक्षात्काराक.

तशेंच आपली वळख "हांव कोण" (पान २५) कवितेंतल्यान तो करून दिता. "बांबोळेचो खुरीस" (पान ६०) आनी "जेजू ख्रिस्ता" (पान ६७) ह्या दोनूय कविता संस्कृतीकरणाचे प्रक्रियेंत जें आत्मसातीकरण जालां ताचो दिश्टावो घडयतात. ॐ खुरसाय नमः सूत्र महत्त्वपूर्ण जाता. पांडुरंग शास्त्री आठवले म्हणटात, "आमी जेजूक इकरावो, अवतार मानून घेवंक जाय." हाचेर चिंतन केल्यार हांव म्हणून, अठरा पुराणां वांगडा "क्रिस्तपुराण" जोडल्यार आमचीं पुराणां १८+१=१९ जातात. कारण गोंयांत संस्कृतीकरणाचे प्रक्रियेंत "पुराण" शैलींत आमकां जेजूचें चरित्र-चित्रण मेळटा. आनी गोंयचेच कित्याक, भारत देशाचे संस्कृतायेत सायबीण मांय, जेजू बायबलांतलीं हेर पात्रां एकरूप जावंक लागल्यांत. प्रकाश पाडगांवकार "ॐ खुरसाय नमः" म्हणटात तशेंच "ॐ अल्लाय नमः" म्हळ्यारूय मातूय चूक जावची ना.

आमी भौतीक प्रगती केली, टॅक्नॉलॉजीच्या युगांत, इंटरनेटच्या जाळ्यांत, कम्प्युटरच्या वापरांत खूब विकास केलो, आनिकूय करतलीं. हें सगळें गरजेचेंच. पूण मनीस मानवीय तत्वांचो विकासूच करना जाल्यार भितल्ल्यान तो निरर्थक फातरूच उरता! आयज मनीस एकामेकांची गोमटी मारतात आनी दिसपट्टे जेजूक खुरसार खिळायतात. आयजूय जेजू, पैगंबर, कृष्ण, राम जल्माक आयले जाल्यार आमी तांकां खुरसारूच मारतलीं, वनवासूच दितलीं हातूंत मातूय दुबाव ना. कारण हीं मनशां मनशांचे जिणे भितर मानवीय बदल हाडूंक आशेतलीं. मनशांक बदल नाका. त्याच वातावरणांत रावपाची ताका संवय जाल्या देखून.

'शणै गोंयबाब तत्वनिष्ठ एकलव्य' (पान ७८) ही कविता बाकीबाब बोरकारांचे एके कवितेची ('उलो', सासाय- पान ५२) ची याद करून दिता. "फुलांत लिपून आयला भावा तक्षकाचो पिलो..." हे कवितेंत फूल आनी पानाचें प्रतीक आनी बहुआयामी तक्षक शब्द मेळटा. तशेंच हांगा आंगठो मागपी द्रोणाचार्याचें प्रतीक ऐतिहासीक, राजकीय आनी तात्वीक दर्शन घडयता. आंगठो दाखोवन आपलें स्वत्व सांबाळून "कोंकणी संवसार" रचपाचो मान तांचो तात्वीक संघर्श उकतायता. आंगठ्याचें संवेदन तुलनात्मक अध्ययना खातीर खुबूच गरजेचें. हातूंतल्यान प्रतिकाराचें सौंदर्यशास्त्र, अर्थशास्त्र, नीजपणाचें, स्वत्वाचें बाजारशास्त्र, उदारीकरण, संस्कृतीकरण, ग्लोबलायजेशनाचे धागे अस्तित्वांत येतात. इतलेंच न्हय हो प्रतिकार इतलो खर आसूं येता की "त्या आंगठ्या" शिवाय कितेंय शिकून घेवपाची तांकूय तातूंतल्यान तयार जाता! द्रोणाचार्य महाभारताच्या

काळांत एकलव्या कडल्यान आंगठो गुरुदक्षिणा म्हणून मागून घेता. धनुर्विद्येंत उजव्या हाताचो आंगठोच महत्त्वपूर्ण आसता. तुजें जें कितें बळगें आसता तेंच ना करून तुजो घात करपाचो हो यत्न. ती त्या एकलव्याकूच न्हय तर ताचे संबंद जमातीक सत्त्वहीन करपाची एक व्यूह रचना आसता. आयजूय एकलव्याची ती जमात खंय त्या वाठारांत आसा आनी उजव्या हाताच्या आंगठ्या शिवाय धनुर्विद्येंत आपलें कौशल्य ती दाखयता. केदो व्हडलो हो प्रतिकार! जाती समस्या त्या काळांत आशिल्ली, आयजूय आसा... आमच्या देशांत हो "परशुरामी कलंक" सामाजीक संदर्भांत आयजूय कथा कवितेच्या माध्यमांतल्यान व्यक्त जाता... ते भायर आमच्या देशांत जाती-कातीचे धागे "जानव्यांत" इतले घुसपल्यात की आयजूय ताका लागून "यादवास्थळी" जाताच. आमच्या देशाचो हो चिरंतन प्रस्न. ताचेर पाडगांवकार आपले विचार जाति माहात्म्य पान ४०, 'तीर्थक्षेत्र' पान ९२, 'एक धर्मस्थान मनीस', पान १०८, 'हांव आसां' पान ६४, 'जेजू' पान ६७, 'मनीस झूज' पान ८७, ह्या कवितांतल्यान व्यक्त करता.

'इसापनीर्तीतली बांय आनी बेबो' (पान ९१) ही कविता चा. फ्रा.चे 'हाड गो चेडवा बुडकुलो लकय तळ्यांत' कवितेची याद करून दिता. (संश्याचे कान पान १७) तळें म्हळ्यार चारूय वटांनी बांदिल्लें उदक. प्रवाहमान रावप हो उदकाचो धर्म. तळ्यांत तें बांदिल्ल्या बाह्य आकाराक लागून प्रवाहमान उरूंक पावना. तसोच आमचो समाज नव्या विचारांचें वारें, गतिशीलताय आपणायना जाल्यार कळमेता. कळम पयस करपाक प्रहार करचो पडटा. तळ्याच्या तळा मेरेन ताचें संवेदन पावोवचें पडटा तेन्नाच आंदोलीत जाल्लें उदक तळा काळांतल्यान बदलतलें. कारण तळ्याचो बाह्य आकार बांदिल्लो आसलो, तरी तळाक अदृश्य उदकाचे झरे आसतातूच! आनी थंय मेरेन बदल हाडपाचो प्रयत्न मनशाक करचो पडटा. दोनूय कविता बांदिल्ले विचारांचें संवेदन घेवन येतात. पूण आकार आनी उतरांच्या वेंचीक वापराक लागून त्यो वेगळ्यो जातात. विद्रोह, प्रतिकार, नव्या विचारांचें वारें व्हांवतें करपाक त्यो सक्षम आसात. 'बांय' आनी 'बेबो' बदलपाचीं वा सुदारपाचीं चिन्नां दिसनात. 'हाडगो चेडवा...' कवितेंत एक वळ आसा - "दस्तुऱ्यांच्या वर्जे मुखीं तरनो तकलो तिगलो ना" म्हळ्यार नव्या विचारां खातीर समाज तयार ना. पाडगांवकार म्हणटात, 'सूत्रधार', 'धर्मगुरु', शेळे मातिल्ले कोयर धुल्ल पचयत रावल्यात. तांकां बदलपाक एकूच उपाय उरला.

बांयचो तळच भितल्ल्यान विस्फोटून

बांय हुमटून उडयत... (पान. ९१)

चा.फ्रा. सांगता, 'तिगलो ना' म्हळ्यार, विद्रोह सुरू केलो पूण बदल घडलो ना. पाडगांवकार म्हणटात, बांयचो तळूच विस्फोटून उडोवया. भितल्ल्यान विस्फोट करून बांय उसपून उडोवपाचो हो प्रयत्न आसा.

हे कवितेंत जोरगती उदकाच्या झऱ्याक मुक्ततायेन व्हावूंक दिवपाचो हावेस आसा. वयर सरण्याक मार्ग दिवपाचो विचार आसा. 'बांयरुपी' अवस्था मोडून 'विश्वरुपी' जावपाचें transformation रुपांतरण आसा. चिरंतन मनीस आपल्याक वळखून आपल्यो शिमो विस्तृत

करून ब्रह्मांड जावपाच्या प्रयत्नांत आसा. मनीस ल्हान खरो पूण विस्तृत जावपाच्या हावेसांत तो ब्रह्मांडाचो भाग जावन ब्रह्मांडूच जाता. शून्या भितर शून्य, विस्तृता भितर ल्हान, ल्हाना भितर विस्तृतिकरणाचे तांकी भितरूच आपल्यो शिमो वळखून, त्यो मोडून विस्तृता वांगडा एक जावपाचो हो प्रयत्न. इतलेंच न्हय, एक जावन मनीस बदलता तशेंच ब्रह्मांडूय बदलता! दोनूय वटेन रुपांतरणाचो हो विरंतन प्रवास जो कवी आनी काव्या खातीर शुभ आसा... कारण जें गंतव्य स्थान कवी प्राप्त करता थंयच्यानूच ताका नव्या गंतव्य स्थानाचो दिश्टावो जाता. हांगा सनातन शब्दाचो अर्थ संप्रदाया संबंधांत नासून, ताच्या समसामयीक काळाचें, जाती-कातीचें बंधन नाशिल्ल्या सनातन सातत्याच्या स्वरुपांत आसा, हें मात लक्षांत धरूंक जाय. कारण, पाडगांवाकारांच्या काव्य दर्शनाच्या संवेदनांत मानवीय वंश “ज्ञेन” चिंतना कडेन संबधीत आसा. जें वेद काळांतल्या अर्थाक धरून सनातन शब्द वापरता. ज्या मार्गा वयल्यान कोण वचूंक ना तो मार्ग सनातन. दर सनातन्याक आपलो मार्ग आपणेंच तयार करचो आसता. ‘हांव मनीस सनातन’ (पान ३३) आनी ‘जीण म्हजी सनातन यात्रा’ (पान ३४) ह्या कवितांनी ‘सनातन’ शब्दाची व्याप्ती वेगवेगळ्या अर्थानी आयल्या. मानवीय स्वरुपांत हांव सनातन, जिवावळ... उत्थानाची बुन्याद... अश्मयुग ते आयचो मनीस... विश्वब्रह्मांड... “आदि-अंत” शिमो बालांडप... पंचप्राण पारदर्शक... वंश मानवीय धर्म मानवीय आनी मनीस सनातन आसा. सनातन उतराक ‘संप्रदाया’च्या संकुचीत स्वरुपांत आमी घेवंक लागलीं जाल्यार ताचो उत्थानीय, विकासमान अर्थूय संकुचीत उरतलो. कवीचो ‘सनातनी’ अर्थ तातूंत येवंचो ना कारण कवीची यात्रा -

“संकुचीत विचारसरणेचें डबकें/आटोवंक घालून भोंवडी आरंभल्या/भायल्या भितरल्या/ब्रह्मांड विस्तृतायेच्या विस्तारणेंत” (पान ३४). जंय सगळें निर्मून, निर्मिल्ले, निमणें खातीर आसा. कवीक “गाय” आनी “पाडूक” हुसक्या मेकळे जाय आनी भावपणाचे ओलसाणीचो इतिहास गोठ्यांत रुजूंक लागिल्लो जाय (पान ५४). हांगा गाय, पाडूक, भावपण, गोठ्याचो इतिहास एक एक शब्द मानवतायेची गवाय दिता. तांकां आपलो सामाजीक, सांस्कृतीक, प्रतिक्रियात्मक अर्थ आसा जंय मनीस सहअस्तित्वा विशीं जागरूक आसा. ह्या भावपणाचे ओलसाणे वांगडाच ‘अहम् ब्रह्मास्मि’ आनी ‘तत् त्वम् आसि’चें दर्शन जाता. सगळ्या जिवांची जीण हुसक्या मेकळी आसता थंयच हो भावपणाचो संदेश, गोठ्याचें सहअस्तित्वी दर्शन सार्थक आनी सफळ जाता. संवसारभरची मनीसजात एका धाय्यान गुंथून येता. आतंक, झुजां, फिजुसांचो दुश्टाचार सोंपता. चिरंतन सताचे तानेन काळजां भरतात (पान ११०). भौतीक आनी आत्मीक प्रगतीचो मेळ संभव जाता. विज्ञान आनी धर्म एका दुसऱ्यांत भरसतलीं तेन्नाच मानव इतिहासांत भायल्या, बाह्य जगता खातीर वैज्ञानीक प्रक्रियेचो, टॅक्नॉलॉजीचो उपयोग जातलो आनी भितल्ल्या, आंतरीक जगता खातीर आध्यात्मीक क्रियेचो उपयोग जातलो. तर्क आनी प्रेम मेळून मनीस अदीक परिपूर्ण, चड समग्र आनी संतुलीत जातलो.

भारतीय संस्कृतायेचो खाशेलो गूण म्हळ्यार तिचें समन्वयात्मक तत्व. ह्या तत्वाक लागुनूच ती विकासात्मक स्वरुपांत गतिशील

आसा- “कुळ हें बात जो मिटायें नहीं मिटती हुस्ती हमारी” - पूण जाती-कातीच्या वेगळेचाराक लागून आमची संस्कृती कलंकितूय उरता. सगळ्यांचें बरें जावंचें म्हूण सत्संग, प्रवचन जातात. पूण ह्या कलंकीत तत्वाक पयस करपाचे आमचे यत्न उणे पडतात. ह्या संदर्भांत आमची संस्कृती “पोक्या व्हडपणाची” (पान ९३). कवीचो दिश्टावो म्हळ्यार-

“...ह्या तीर्थक्षेत्रार येतलो जल्माक नवो अवतार/...

जो विस्तारायतलो नवो सिद्धांत

एक धर्म : मनीस धर्म/ एक जात : मनीस जात...” (पान ९४)

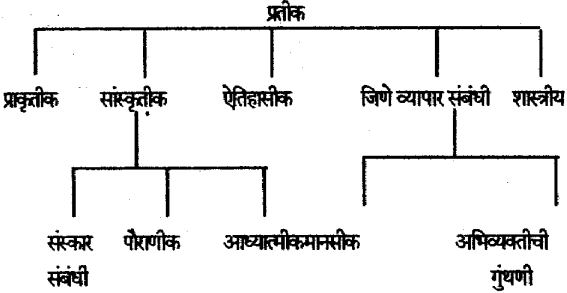
धर्म संस्थापकांच्या स्वार्थी दुकाणांचो विरोध करून कवी हारशा वरी पारदर्शी, सत्यप्रदर्शक, विश्वब्रह्मांड स्थापनेची मांडणी मांडटा! कवीचीं उजवाडाचीं पावलां उजवाडूच जातात आनी “काळखाच्या यज्ञांतल्यान उजवाडाच्या सिद्धी रुपी समाधी मेरेनचो” (पान ९८) प्रवास करपाक कवी प्रयत्नशील जाता! ही समाधीच कवीक “काव्य निव्यक्ति.” कार्यान्वित करता. ‘मनाचो उत्फर्को’ (पान ६) आपलें दोळ्याचें ऑपरेशन... दोळ्या भोंवतणी गुंणी... ऑपरेशन करपाचो दोळो उकतो... मदीं मदीं उजवाडाचे झोत दिश्टी पडटात... दोळो ते काना मेरेन एक दाट शेंदुरी लावा-रस यो वच करता... मनशाचे दृश्टीचें हें ऑपरेशन आमचें दर्शन बदलपाक, आमचे सगळ्यां खातीर महत्वपूर्ण धारता. कवीचे सृजनशीलायेचें रसायण भितल्ले भितर खतखततालें... ताची ही रचनाप्रक्रियाच ताच्या सुप्त मनाची जाणीव करून दिता. मनशा कडेन दोळे आसुनूय दृश्टी ना अशें घडूं येता, आनी अशेंय घडूं येता की दोळे नासुनूय दृश्टी पावरफुल आसता. जशे कवी सूरदास आनी तांचो रचना संवसार. एक एक खेपे दोळे-दृश्टी आसुनूय मनीस - मदांध, स्वार्थांध, सत्तांध, आसता. मनीस संवेदनाहीन आसल्यार कसलेंच कम्युनिकेशन जायना, कारण ताचे “रिसीवर” कितलेय सर्किंग केल्यार चार्जड जायचनात. जांचें “रिसीव्हिंग सँटर” जागृत आसता तांकांच ते एसएमएस मेळटात. बाकीचे जियेतात पूण जिवंत आसनात. अस्तित्वांत आसतात पूण अस्तित्त्ववान जायच नात.

“मन-ब्रह्मांडा”ची ही सतातन यात्रा, दिश्टाव्याचे दृश्टीची दुर्बीण वेगळेच तरेची “पंचमहाभूत” तत्वांची ही काया- (पान ६१), “ईश्वरालागीं” (पान ९५) - संवाद साधता. आपलें “मागणें” ब्रह्मांड राया लागीं (पान ११०) करता. भौतीक प्रगती वांगडाच आत्मीक प्रगतीचो ध्यास घेता. करुणा मूर्ती ईश्वराचें ध्यान धरतना ईश्वरमय जावपाचो प्रयत्न करता. मनब्रह्मांड शांततायेच्या शांत समुद्रांतल्यान ल्हारा ल्हाराचेर अखंड संगीत अणभवता... व्यक्त करता... देगेर पांवता... परत ध्यानमग्न जाता... अथांग तत्वांचो थाव घेता... पाणबुड्या भशेन हातांत मनीसकुळयेचें मोती घेवन येता... ताका ब्रह्मांडा वांगडा जोडटा... आपूण जोडपी जाता. पूण वांगडाच कवी आपूण जोडूय जावपाचे वाटेर आसा...

‘पिंपळाचो रोंपो’ (पान १०५) म्हळ्यार कवीच्या मनाचो संस्कृती हावेस. ताची प्रतिस्थापना देवळाच्या प्रांगणांत आनी सावळी मनीस कुळयेक अखंड... हो रोंपो उजवाडाच्या पावलांचो उजवाड घेवन वास्कोयनांत आपल्यो कुरवो सोडून स्थिर जालो. हांव मनीस

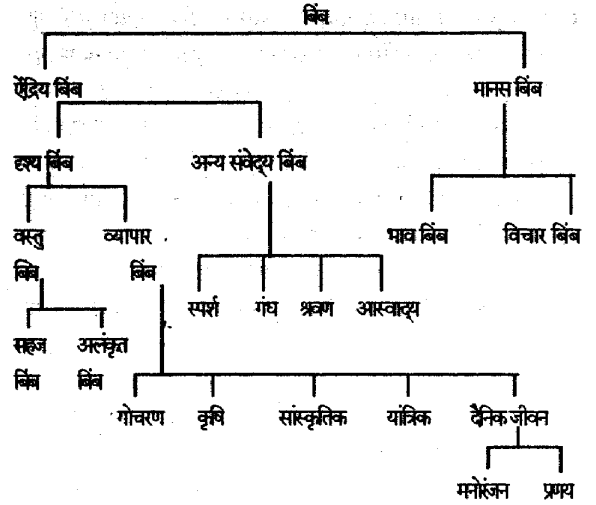
अश्वत्थामो जावन साधारणीकृत जालो... काळ रेव्हेच्या मन हारशांत पालेलो... नवे रूळ बसोवन आपलो मार्ग सर्ग घडपाक धर्तरीचो घेवन आपले यार्त्रेंत काळ संगीत व्हांवत्या स्वरुपांत व्यक्त करपाक सफळ जालो... 'पावलांचो पिंड' ब्रह्मांड जावपाक विस्तृत जालो... 'स्व'त्वाचो साक्षात्कार पारदर्शी रुपांत करपाच्या मार्गाक लागून पारदर्शी जालो... आपलें साध्य साधून घेवपाक साधन जालो... तो मृत्यू भेरेन पावसर साधन जावपाची साधना करीत रावूं. उत्थान, उत्कर्ष, जीव-शीव, लय-प्रलय, घटन-विघटन, जड-चेतन...

कवीचीं "उजवाडाचीं पावलां" तुफाना वरी तुफान जावन नवीं मुळां रुजोवंक आशेतात (पान ५२), आनी "ब्रह्मांड-योगी चिंतनाचो" भेरेन पावता म्हळ्यार ताचो प्रवास वेग-वेगळ्या कॅनवासीय रुपांत केलिडोस्कोपीक चित्रां तयार करता. चित्रां तयार करपाक कवीक उतरांची गरज लागता. काव्यांत उतरांच बिंब, प्रतीक, मिथक व्यक्त करतात. कवीचें शब्द संयोजन (जग, जून २००४, पान १९) "व्हांवती न्हंय काळाची" हातूंत सधन रुपांत व्यक्त जाता. हो काव्य-संग्रह चाळून "बिंबा"चे प्रकार आनी प्रतीक चिंतनाचेर इल्ली नदर मारून पळोवया.

(हो आरेख परिपूर्ण ना. कारण प्रतीकाचें वेगवेगळ्या शास्त्रांत वेग-वेगळ्या स्वरुपांत वर्गीकरण जाता. दर्शन क्षेत्र, फ्रॉफंड चिंतन, युंग, समाजशास्त्रीय संदर्भांत संस्कृतीचे प्रतीक आसता. कलाकार आपले अनुभूतिक धरून ताका व्यक्त करता.)

काव्य शैलींत बिंब-कल्पना, रचनाकार आनी कल्पना सृष्ट खुबूच महत्वाची आसता. प्रतीक संदर्भ खाशेले आसतात. तशेंच सृजनशीलताये मस्तिष्का संदर्भांत कल्पना-प्रेरणा-प्रतिभा-कारयित्री, भावयित्री रुपांत कलाकार बिंब सृष्ट रचता. बिंब म्हळ्यार अप्रस्तूत विधान अशें डॉ. भगीरथ मिश्र सांगतात. प्रो. नगेन्द्र बिंबाचें वर्गीकरण करतना ताचो प्रत्यक्ष अनुभव, मध्यवर्ती बिंब आनी परोक्ष अनुभवा कडेन संबंध जोडटात आनी-फुडें ताचें वर्गीकरण चेतन, अचेतन, वैयक्तीक, सामुहीक चेतन अशें करतात. काव्य कार्यव्यापारांत कारयित्री प्रतिभेची प्रतीक, बिंब, मिथक दृश्टी आसता. तें विश्लेशीत केले बगर भावयित्री आनी कारयित्रीचें विश्व जें शाब्दीक आकार घेता ते संप्रेशीत जायना. कोंकणी आलोचना, समालोचन हांचो विचार केलो जाल्यार आस्वादीय विचार मेळटा पूण आलोचकीय संदर्भांत प्रतीक, बिंब वा मिथकीय चिंतन हांगा व्हडलेशें दिसना. डॉ. भगीरथ मिश्र बिंबाचे अशें वर्गीकरण दितात. -

रचनाकार आपले शैलींत सगळ्या प्रकारांचो उपेग करतलो वा तसो ताणें तो करूंकूच जाय अशें ना. आपल्या भावजगताक अनुरूप अशी कला दृश्टी तो आपणायता. कवी प्रकाश पाडगांवकार आपले रचनाप्रक्रियेंत भाशेचो उपेग करतना अनुक्रमान जीं प्रतिकां आनी बिंबां वापरतात तीं अशीं आसात - तांचे कवितेंत 'काळोख' आनी 'उजवाड' परतून परतून दिश्टी पडटा-

-विश्व ब्रह्मांड रचणाऱ्या उजवाडाचें ध्यान... (प्रज्ञावंत) ज्योतीचो उत्सव... - पान १९; ईश्वरा तूं रातीचो बिण्ण काळोख... फुलोवंक फातोड :- पान २३; 'हांव कोण' कविता, हारसो आनी अस्तित्व...

अस्तित्वाचें सपन... हारशांतलो मनीस आनी अणूरेणूंची सूक्ष्मताय (बिंबात्मक आनी प्रतीकात्मक) पान- २६; दुर्बीण... पयसुल्लें लागीं आनी लागींचें पयस... पान ४४; अदृष्टाची पालखी सजता... उतर सृजन... पान ४७; सुणें आतंकवादाचें... रॅबीस कसो रोग... पान ५३; गाय आनी पाडूक... इतिहास भावपणाच्या ओलसाणीचो (प्रतीक आनी मिथकीय संदर्भ) ... पान ५४; पृथ्वी संगणकाचो अजरंवर अक्षर-पट आनी ब्रह्मांड मोनीटर पड्डो... पान ५७; बांबोळेचो खुरीस... ३० खुरसाय नमः पान ६०;

३० अल्लाय नमः... ३० शिवाय नमः वा ३० नमः शिवाय. (हे सगळे संदर्भ मिथकीय आनी धार्मीक आध्यात्मीक आसात.) सत्पुरुष महावृक्ष कसो; नुस्त्याची टांकी, इसापनीतींतली बांय पान ८४, ९१, आनी बेबो, पिंपळाचो रोंपो... पान १०५; शणै गोंयबाब, तत्त्वनिष्ठ "एकलव्य" पान ७८.

जाती मनशान निर्मिल्यात. हाका लागून आमच्या समाजांत जी संघर्षात्मक स्थिती निर्माण जाता तिका पयस करपाक कवी आशेता आनी "तीर्थक्षेत्र वसुधैवकुटुंब"चें प्रतीक आमचे मुखार दवरता. जातिप्रथा वचून धर्म एक : मनीस धर्म आनी जात एक : मनीस जात (पान ९४) चें प्रतिकात्मक चिंतन वयर सरता. प्रकृतीचो काळोख, तिच्यो वेग-वेगळ्यो छटा दिश्टी पडटात. अशेंच उजवाडा संदर्भांत

दाखोवं येता. 'बांय' आनी 'बेबो' जीण, आकार, संवसार, संकुचितताय, 'जड'साण (जड-चेतन संदर्भात) हांचीं प्रतिकं आसात. आनी विस्फोटक प्रलय बदल हाडपी तत्व आसा. शणै गोंयबाब तत्त्वनिष्ठ 'एकलव्या'चे प्रतीक जावन येतात. आनी पुराय कवितेंत 'आंगठो', 'द्रोणाचार्य', 'अर्जुन', 'धनुर्धर' हे आप-आपल्या संदर्भाक धरून फावो तसो आकार धारण करतात. तांकां पुराणीय, मिथकीय, राजकीय, सामाजीक, ऐतिहासीक संदर्भात विकसीत केल्यारूच तांचें सार्थक विश्लेषण मेळटा. जशे द्रोणाचार्य, शोक चलोवपी, कपटी, तर्कटी आशेड्डो, हिणसावपी हे संदर्भ 'कोंकणी' आनी 'गोंय' हांच्या ऐतिहासीक संदर्भातूच महत्त्वपूर्ण जातात. 'सासाय' काव्य संग्रहांत बाकीबाब 'उलो' मारतात (पान ५२) "फुलांत लिपुन आयला भावा तक्षकाचो पिलो", "घटोत्कच माया", "प्रसादाचीं जुंवळिं पानां" म्हणटात तेन्ना तांकां राजकीय, ऐतिहासीक आनी पुराणीय संदर्भातूच सार्थक करूं येता. "पळयतां पळयतां" (पान ८३) कवी सगळें "इल्लें इल्लेंशें" म्हूण सांगता. ताका तर्क उचीत संदर्भ दिता. पूण "मनीसूय लिलिपूट"... आनी इल्लोसो कुकडाचो मेंदू बसोवन घेता तांचो कवी विरोध करता. बुटकी बोन्साय कलात्मक रुपान आकर्षक आसाच पूण ती प्रकृतीच्या प्राकृतीक विकासाआड आसा.

बिंब सृश्टीचो आरेख आनी चिंतन पळयल्यार अमूर्त आसता ताका मूर्त करपाची आसता, अदृश्य आसता ताका दृश्यभान करपाची तांक कल्पना तत्वा कडेन आसा. काव्य, बिंब आनी कल्पनेचो संबंध अनिर्वायूच न्हय तर अविच्छिन्न म्हणूंक जाय. आमी खंयचीय वस्तू पळेतात तेन्ना तो ऐन्द्रिय अनुभव, मेंदवा मेरेन पावता तेन्ना ताचें स्वरूप सुनियोजीत, व्यवस्थीत जाता. तें थंय अंकीत जाता. हो अनुभव मानसीक चित्राच्या वा मानसीक बिंबाच्या रुपांत आमचे मुखार प्रस्तूत जाता म्हूण तातूंत अतीत बोध आनी वर्तमान बोध हांचो समन्वय जाता आनी रचनाकार आपल्या ऐंद्रिय अनुभवाक धरून संवेद्य वा व्यापार, सहज वा अलंकृत रुपान व्यक्त करता, जाचो प्रभाव वाचप्याचेरूय जाता. कलात्मक बिंब नवीनता दिता. भावानयनायेची क्षमताय तातूंत आसता. ह्यो कांय देखी -

तानरुपी उज्याचें आगटें पालोवपाक जें उदक हांव पियेतां तें येता दोंगर माथ्यार अनवाळें व्हांवून पवित्र दूदाभशेन... (पान २७); म्हज्या अंतरात्म्यांत मंत्रून फुलिल्लें, दिव्य विचार दिता सोडून/ अंत्राळाच्या थरथरांत... (पान ३६)

रावूंक थंय अघांतरी/ ट्रान्समिटींग स्टेशन जावन; काळा कुसव्याच्यो वेणो, मारता पावलां उत्क्रान्ती (पान १९); फुलोवंक फांतोडेंची, जिवीं फुलां म्होवा-रोसांची जाचेर आसा अधिष्ठान चिरंतन काळाचें... (पान २३); निराकार-ईश्वराचें जिवें चुंबक्रियेचें भिंग... (पान २९); तातुंतल्यान प्रकटलां लख्ख ब्रह्मांडाचें बिंब; मन दिव्य कल्पलक्षी, हारसो जावन बिलोरी... (पान ६१); भिरांकूळ दृष्टांत... विनाशी स्त्रापाचे मनीसघाणे पातळयंत्री यमदूत,क्षेपणास्त्रां, बॉम्बगुळ्यांच्या वर्षावान घट्टाण घडोवन... (पान ६६); आंधळ्या-युगांचो काळोख फाफडून वाटेचेर उजवाडाची रोयणी करीत... (पान ७७); ... तीं भितरलीं नुसतीं हांवच जाता मागीर रंग-रंगयाळ्या

नुस्त्यांच्या रुपान मन-ब्रह्मांडांत तल्लीन जावन पेंवत पेंवत... (पान ८४); ही शेळो मातिल्ली, कोयर धुल्ल पचयत जियेतली बांय आनी तातुंतलो बेबो (पान ९१); सूर्य तपस्वी पातळायत मंत्रायल्ली किर्णां रावत चडत वयर वयर ब्रह्मांड उजळायत करीत म्हजी सावळी ल्हान ल्हान... (पान ९७); ह्या धामाची सासाय येदी तिका सजिल्ली ब्रह्मांड-वेदी... (पान १०१).

आस्वादच बिंब, गतिशील आनी विचारात्मक बिंब, वर्ण-ध्वनी बिंब, चित्रात्मक आनी जटील बिंब, कृषि बिंब, खंय बिंब आनी प्रतीक संशलिष्ट रुपान वांगडाच येता. जशें बांय आनी बेबो, नुसतीं, रंगयाळ्या रुपांत, काळोख... आस्वादच स्वरुपांत फुलां म्होवा रोसांनी... केन्ना केन्ना संबंध कविते भितर वेगवेगळ्या मन हारशांचें प्रतिबिंब प्रतिबिंबीत जायत रावता... देखीक "प्रकृती स्वरूप" (पान २७) पयलें बिंब गत्यात्मक, आस्वादच, स्पर्श, श्रवण, दृश्य स्वरुपांत आसा तर दुसरें गत्यात्मक चित्र आस्वादच, वस्तु आनी अलंकृत श्रवण बिंब, सूर्य किरणांची ऋचा पचोवन, काळखा चान्यांच्या विरोधाभासी रुपांत विस्तृत जाता. तिसरें ऐंद्रिय स्वरुपांत सुरू जावन आस्वादच स्वरुपांतल्यान विचारात्मक आध्यात्मिक जाता, चलचित्रिय गत्यात्मकते वांगडाच निर्माण प्रक्रियेचो प्रसाद... प्राण जागोवपी प्रकृती सृजनकाराच्या रुपांत रुपांतरीय जाता.

"म्हजो प्रवास चिरंतनाच्या वाटेवेल्यान" (पान ९७-९८) फांतोडेच्या झिळमिळटयार दिसता तें चित्र, मुखार सरपी सूर्य, सावळेचें चित्रण आनी दिशा, ब्रह्मांड उजळायत मनशाची सावळी ल्हान ल्हान करता, सांज मेरेन सावळी लांब लांब जाता... ह्या सगळ्या वेळाच्या प्रवासाचें वर्णन वेग-वेगळीं बिंबां तयार करता. हीं सगळीं बिंबा सरळ प्राकृतीक बिंबां आसात.

'पृथ्वी संगणकाचो अजरवर अक्षर - पट

आनी ब्रह्मांड मोनीटर - पड्डो... (पान ५७)

बिंब सृश्टीचें एक काम असीम तत्वाक ससीम रूप दिवपाचें आसता. 'पृथ्वी संगणकाचो अजरवर अक्षर-पट' म्हळ्यार हो अक्षर-पट 'अ-क्षर' आसा. जाचो क्षर जायना तो अक्षर, म्हळ्यार अजरवर, आनी ब्रह्मांड मॉनीटर-पड्डो आसा. कवी आपले कल्पनेचे कमांड दिवन चैत्य-इंटरनेटका कार्यान्वित करता. हांगा "कल्पनेचे कमांड", "चैत्य इंटरनेट" शब्द चित्र अनुभूति कल्पनेंत कार्यान्वित जावन सफळ अभिव्यक्ती करपाक सक्षम जाता. रचनेंत अलंकरणाची ही प्रवृत्ति कल्पना तत्वाक लागूनूच येता. विभाव-पक्ष ताकाच लागून कलात्मक रूप धारण करता. संबंद कविताय त्याच तत्वाक लागून प्रभावपूर्ण जाता. "कृष्णविवार, दूदगंगा, अंतरिक्ष" ताच्या "खांची कोनशांनी" पासयो मारून नवीं ब्रह्मांडां, जिवीं तारांगणां गिरावळींचे जल्म नोंदपाक थंयचे अलौकिक आदेश "विश्वकेंद्र बिंदू कक्षेत" हाडटा! बिंबाचें कार्यूच कवितेक नवे अर्थ दिवपाचें आसता. शब्दांच्या माध्यमांतल्यान हो सार्थक अर्थ वाचप्या मेरेन पावता. काव्य संग्रहांत अशे नवे सार्थक अर्थ प्रयोग आनी शब्द प्रयोग जाल्यात-

हांव प्रयोगी पराधर्माचो, म्हजो किणोत्सवी वसो, पडबिंबता प्राण हारसो, अजरवराची ऋचा जियेतां (पान २०); विश्व-ब्रह्मांड अखंडित

प्रयोगशाळा, अजरवंर काळ-सुवाळे, अखंडित पोसपी पृथ्वीक गाबणी दवरून रोसा-रुचिचें पिक, प्राणवायूचें रसायण, लय-प्रलय, सृजन संहारचें एक माप... (पान २१-२४); निराकार-ईश्वराचें जिवें चुंबक्रियेचें भिंग, अष्टतासी रंगीन उजवाड, किर्णां शिंवारवपी माणकां-मोतयांचें विशाल दोंगर, (पान २९); उत्क्रान्त-उत्थाना धागे विणटा वस्त्र जिणेचें, प्राक्तनाचें भांडवल, हांव म्हाकाच भोगीत (पान ३१); धरधरपी अंत्राळ, अधांतरी रावप, ट्रान्समिटींग स्टेशन जावन, आपणाल्या रिमोट कंट्रोलावरवीं (पान ३६); झिळमिळटें रसायण चैतन्य शक्तीचें, काळखाचेर प्रक्रिया, वज्र-फुलां मनीसकायेचीं (पान ३८); शाश्वत मुल्यांची पावणी आनी बाजारपेठो भरता, मळबाक थिगळ्यो लावप (पान ३९); "जातिमाहात्म्य" (पान ४०-४१) कवितेंत मिथकीय कल्पनाय बदलता आनी ब्राह्मण क्षत्रिय, वाणी, क्षुद्र, म्हार, चामार, भंगी आपल्या शारिरीक कर्मांतल्यानूच तशे तशे जातात. असलें चित्रण तांचे मिथकीय संदर्भूच बदलून उडयता! समानतायेचो वर्षाव करता. (पान ४०-४१). 'पालखी (पान ४७) बहुआयामी अर्थ घेवन रुपक अलंकार केन्ना नादमय, स्पर्श, गंध, बिंब व्यक्त करता. अणभुतीचे निसणी वेल्यान सर्गाची उंचाय मापपांत गत्यात्मक बिंब तयार करता आनी रातकाया अप्सरेचो उजवाड पिकयता. भितर विरोधाभासी आनी परिवर्तीत रुपांत जीण पालखी, प्रकृती पालखेचे जादवा कांडयेन अदृष्टाची पालखी सजयता (पान ४७); 'शणै गोंयबाब तत्त्वनिष्ठ 'एकलव्य' (पान ७८-७९) प्रतिकाल्मक स्वरूपांत मिथकीय आनी समसामयीक नवो अर्थ हाडटा. 'मनशाक प्रस्न' (पान ८५-८६) कवितेंत अनुक्रमान ऐन्द्रिय बिंबांतलें दृश्यबिंब, व्यापार बिंबांतलें गोचरण आनी कृषि बिंब, संवेदय बिंबांतलें आस्वादय, गंध, जीण बिंब परत दृश्य बिंब आनी निमाणें मानस बिंबांतलें विचार बिंब हांचो वापर जाला.

'एक धर्मस्थान मनीसकायेचें' (पान १०८-१०९) कवीच्या अंतरात्म्यांत साकारपी हें स्थान धर्तरेर येतलें आनी मनीसकायेक नवो

अर्थ आयाम दितलें. सबंद कवितेंत सात चित्रां आकार घेतात. पयलें चित्र सबंद मनीस जात मनीसकायेच्या धाम्यान एक जातली. कवीची धारणात्मक कल्पना स्वनेचें रूप धारण करता धनीभूत कल्पना सक्रिय जाता आनी ती अंतर्दृष्टी मानवीय स्वरूपांत अग्रसर जाता. दुसरें चित्र परंपरांच्यो वणटी-दारां मोडून ऋतू-चैतन्य पातळावपी सुर्याच्या सुवर्ण-अग्नीच्या ध्यानांत मम, काळाचें अजरवंर चित्र चितारता. तिसरें चित्र मनीसकायेच्या उत्कर्षाचें समन्वेयात्मक तत्व तयार करता जें तत्व भारतीय संस्कृतायेचें मूळभूत तत्व आसा. बीज स्वरूपांत आशिल्लो विचार, भावप्रवण जावन स्मृति बिंब गत्यात्मक सजीव चित्रण जाता. चौथ्या चित्रांत "मडसरेचो घर्मफुडारी" आनी "कपल फुटको घर्म" हांचें विचारात्मक बौद्धीक बिंब आपली भासाभास चलयता. पांचव्या विचार बिंदूक पावता म्हळ्यार "मतलबी घर्म" चित्रण द्रष्टव्य जाता. सवें चित्रण "विश्व-ब्रह्मांड" रचनाऱ्याची दृष्टी अलौकिक दुसऱ्यांत आपलेंच अस्तित्व आनी आपलेंच बिंब पळयतलो ह्या रुपांत सातवें चित्रात्मक बिंब, मनीस परिपूर्ण कसो जातलो तें दाखयता.'

'परिपूर्ण जागृत भरिल्लो कळसो कसो उजवाडाचो

आपल्या प्रभावान आशीकुशीचे अज्ञानाचे, संकुचित विचारसरणेचे पड्डे सटासट हुमटावन थायर मारून पातळायत योगसिद्धीची स्तब्ध शांतताय परिपूर्णतायेची ईश्वरी संकेताचे दिश्टावे घडयत."

आमकां मनीसकायेचे दिश्टावे दिवपी कवीचें हें सपन साकार जांव हीच अभ्यर्थना.

ब्रह्मांड-योगी चिरंतनाचो

प्रकाश पाडगांवकार

पर्वरी: सृजन-विश्व प्रकाशन २००८.

पानां: ११३, मोल: १४०.

२३

रानांत भोंवतना एकल्या मनशाक पांय नाशिल्लो एक कोलो दिश्टी पडलो. कसो जियेता आसतलो काय बावडो... ताका दिसलें. इतले म्हणसर तोंडांत सावज घेवन वाग तेवटेनूच येता तो ताणें पळेलो. वागान पोट भरसर त्या सावजाचें मांस खालें आनी उरिल्लें ताणें कोल्या खातीर सांडलें.

दुसऱ्या दिसाय देवान वागाक असोच कोल्याचें पोट भरपाक धाडून दिलो. खऱ्यांनीच, देव कितलो व्हड, मनशाक दिसलें. "हांवूय आतां असोच, कांय करी नासतना, देवाचेर पुराय भरवंसून कोनशाक पडून रावतलों", ताणें येवजिलें.

म्हयनोभर तो असोच, कांयच करी नासतना कोनशाक पडून रावलो. सामको मरणाचे धडेर पावलो तेन्ना ताका एक आवाज आयकूंक आयलो, "पापया, तुवें चुकीची वाट धरल्या. दोळे उकते कर आनी सत्य प्रारखी. वागाची देख घे, कोल्याची न्हय."

रस्त्यार म्हाका एक उगडें नागडें भुरगें दिश्टी पडलें. तें धुकेल्लें आनी शिंयान कुडकुडटालें. म्हाका तिडक मारली. देवाचेर शीण काडून हांवें म्हळें, "कित्याक तूं असलें घडूंक दिता? कांयच कित्याक करिना?"

देवान कांय जाप दिलिना. ते रातीं ताणें अचकीत म्हळें, "हांव कांयच करिना अशें कशें म्हणूं येत? हांवें तुका केला तो?"

अंधनी डिमेलो हांगेल्या

The Song of the Bird पुस्तकांतल्यान अणकारून.